

Naar een inclusieve,

In dit artikel probeer ik een aantal ingrediënten neer te leggen voor een inclusieve en positieve pedagogiek. Een pedagogiek die kinderen en jongeren ondersteunt gelukkig te worden, mee te doen, hun talenten te ontwikkelen en zelf regie te voeren, ondanks de sociale, fysieke en emotionele uitdagingen die het leven soms met zich meebrengt. De Nederlandse en Vlaamse samenleving zijn in de eenentwintigste eeuw meer divers dan ze ooit zijn geweest. Wetenschappers spreken over superdiversiteit die in de reguliere, alledaagse omgeving alle betrokkenen voor nieuwe uitdagingen stelt. Savater heeft het met 'verrukkelijk verschillend zijn' over diversiteit als een verrijking voor mensen persoonlijk, voor de samenleving als geheel. en over de waarden die het vreedzaam samenleven mogelijk maken.

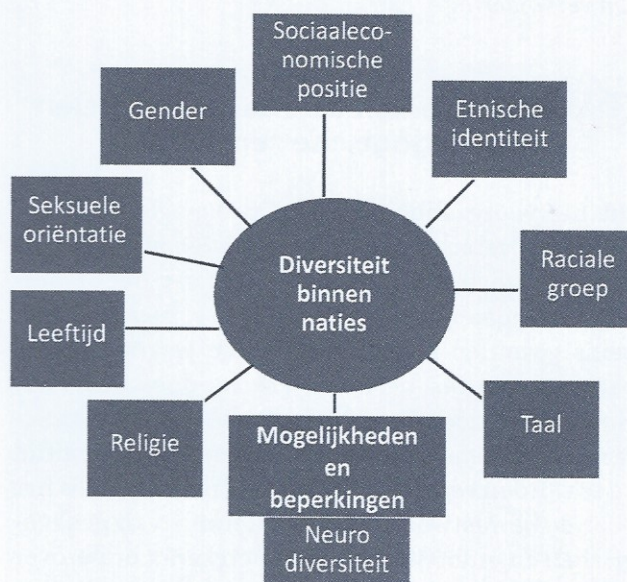
Superdiversiteit

Deze superdiversiteit zien we ook terug in onze scholen. Het gaat dan naast etniciteit of land van herkomst ook om variabelen zoals verblijfsstatus, arbeidsmarktpositie en opleidingsniveau van de ouders, religie, de thuistaal, gender en beperking. En om de effecten hiervan op intermenselijke relaties, maatschappelijke instituties en de kansen voor alle mensen om erbij te horen, zich actief te ontwikkelen en bij te dragen aan de samenleving.

Banks et al (2005) onderscheiden acht diversiteitsvariabelen die ons helpen meer gevoelig te worden voor deze superdiversiteit (zie figuur 1) waardoor we in staat zijn in te spelen op verschillen tussen leerlingen.

Individen en groepen mensen kunnen zich op diverse kruispunten in het model bevinden: mensen zijn bijvoorbeeld, niet enkel vrouw, man of anderszins, maar behoren ook tot een bepaalde etnische groep of religieuze gemeenschap. Een combinatie van variabelen kan voor verschillende kinderen en jongeren leiden tot andere uitkomsten, zoals betere of slechtere kansen op school of op de arbeidsmarkt.

Recente studies in Vlaanderen (Unia Interfederaal Gelijkekansencentrum, 2017) en Nederland (HBSC, 2017; Stevens et al., 2018) laten zien dat de kansenongelijkheid tussen bepaalde groepen kinderen en jongeren groter wordt en dat dit voor een groot deel toe te schrijven is aan deze diversiteitsvariabelen,

Figuur 1. Diversiteitsvariabelen (een bewerking van Banks et al., 2005)

positieve pedagogiek

waardoor kinderen bijvoorbeeld in armoede opgroeien. Dit kan leiden tot blijvende maatschappelijke en sociaal-economische uitsluiting en achterstelling van bepaalde groepen kinderen en jongeren.

Kinderen en jongeren zijn kwetsbaar bijvoorbeeld wegens een bepaald label. Voor hen hebben we de variabele 'neurodiversiteit' toegevoegd als uitbreiding van 'mogelijkheden en belemmeringen'. Het begrip neurodiversiteit kan een alternatief bieden voor de wijze waarop we aankijken tegen leerlingen met autisme, ADHD, dyslexie of dyscalculie. Het verwijst naar de oneindige variatie wat betreft menselijk neurocognitief functioneren en gedrag (Hofmeester, 2017). Het gebruik ervan kan eraan bijdragen dat wij ons steeds meer bewust worden dat het standaardbrein niet bestaat en ons afvragen of het ons (en onze leerlingen) helpt hun gedrag te karakteriseren als een stroom. Zo kunnen wij ons er meer bewust van zijn dat zij zich, door hun specifieke neurologische 'bedrading', soms moeilijker in kunnen voegen in de min of meer gestandaardiseerde maatschappelijke omgeving die wij hebben ontwikkeld, bijvoorbeeld in het onderwijs. In essentie betekent rekening houden met neurodiversiteit dat we meer gaan voor talentontwikkeling en minder focussen op waar leerlingen niet zo goed in zijn als gevolg van belemmeringen die zij ook ervaren.

Bij de invoering van passend onderwijs in Nederland en het M-decreet in Vlaanderen wordt van scholen verwacht dat zij meer kinderen en jongeren met complexe ondersteunings-, begeleidings- en/of zorgvragen opnemen en aansluiten op 'wat zij wel kunnen'. De ratificatie van het VN-verdrag ten aanzien van de rechten van personen met een handicap uit 2006 (België in 2009, Nederland in 2016) zal dit proces versterken. Beide landen verplichten zich met ratificatie om een inclusief onderwijssysteem te realiseren op alle onderwijsniveaus. Dit betekent dat in de toekomst nog meer kinderen en jongeren met een beperking reguliere scholen zullen bezoeken. Dit zal

wennen zijn voor hen, maar ongetwijfeld ook voor hun leeftijdgenoten en hun ouders en de betrokken professionals. Om deze transitie tot een succes te maken, kunnen leraren baat hebben bij een inclusieve en positieve pedagogiek. De kaders daarvoor worden gegeven door de democratische rechtsstaat. Banks et al (2005) constateren dat de democratische rechtsstaat een kwetsbaar systeem is en dat we kinderen en jongeren bewust moeten maken van wat de rechtsstaat voor hen betekent en wat de instandhouding en verdere ontwikkeling ervan van hen vraagt. Zij verbinden daartoe de begrippen onderwijs, diversiteit en burgerschap en reiken vier vragen aan die het hart zouden kunnen vormen van een inclusieve en positieve pedagogiek en die leerlingen helpen vanuit de dialoog na te denken over:

- ~ Wat bindt ons?
- ~ Waarin verschillen wij van elkaar?
- ~ Hoe zijn we lokaal, regionaal, nationaal en internationaal met elkaar verbonden?
- ~ Hoe zorgen we er met elkaar voor dat de mensenrechten gerespecteerd worden en wat is er nodig om vreedzaam samen te leven in een inclusieve maatschappij waarin elk mens tot zijn/haar recht mag en kan komen?

Een inclusieve, positieve pedagogiek

Een inclusieve en positieve pedagogiek kan aan de basis staan van een meer inclusief onderwijssysteem. Het begrip inclusief onderwijs is echter niet eenduidig gedefinieerd. Algemeen geaccepteerd lijkt het idee dat inclusief onderwijs een proces van onderwijsverbetering en -vernieuwing veronderstelt waardoor alle kinderen uiteindelijk de mogelijkheid krijgen naar school te gaan in de buurt waar zij

opgroeien. De school waar ook broertjes, zusjes en vriendjes naartoe gaan en waar alle kinderen zich gezien, gehoord, gewaardeerd en geaccepteerd weten en gelukkig kunnen zijn, ongeacht hetgeen ze meebrengen.

Martin Seligman, de grondlegger van de positieve psychologie stelde aan honderden ouders over de hele wereld steeds dezelfde vraag: Wat wil je het liefst voor je kind? De meest gehoorde antwoorden waren: 'geluk', 'zelfvertrouwen', 'gezondheid' en 'tevredenheid'. Zo eenvoudig is het, maar tegelijkertijd weten we hoe lastig het soms is om aan deze verwachting te voldoen in het onderwijs. Dit vraagt vanuit een inclusieve en positieve pedagogiek bijvoorbeeld om meer aandacht voor de niet-cognitieve kwaliteiten van kinderen en jongeren en voor het gezamenlijk focussen op persoonlijke groei; zelfacceptatie; autonomie; doelgerichtheid; empathisch (leren) denken en handelen; het ontwikkelen van positieve relaties met leeftijdgenoten en volwassenen; het herkennen, erkennen en (leren) waarderen van diversiteit; en kunnen omgaan met en inspelen op de eisen van een complexere wordende omgeving.

Hebben alle leerlingen de ervaring dat hun leraren niet alleen respect hebben voor de verschillen die zich voordoen in de klas, maar dat zij daar ook rekening mee willen houden? Dat zij die verschillen positief waarderen en daar actief gebruik van willen maken om het leren en meedoen van alle leerlingen te optimaliseren? Ervaren zij een inclusieve en positieve pedagogische attitude die gericht is op de ontwikkeling van de klas als een lerende gemeenschap waaraan elke leerling naar vermogen kan en mag bijdragen en de kans en de ruimte krijgt mee te doen en zich te ontwikkelen?

Een inclusieve en positieve pedagogiek staat voor de overtuiging dat de groep, de hele school, een gemeenschap is die samen op weg is. Dat alle kinderen en jongeren leerbaar zijn, zich kunnen en willen ontwikkelen en iets willen bereiken. Dat meer bereikt wordt door samen te werken en te focussen op de mogelijkheden die elke leerling heeft. Dat een diversiteit aan groeiperingsvormen meer oplevert dan werken met niveaugroepen. Dat formatieve feedback (ook van medeleerlingen) essentieel is voor het leerproces van elke leerling en dat 'moeite met leren' een uitdaging

vormt voor het pedagogisch en didactisch handelen van de leraar.

Daarbij beseffen we dat een dergelijke werkwijze uiterst complex is en veel van leraren vraagt. Zij hebben ondersteuning nodig van collega's en andere professionals en van hun leerlingen en de ouders van deze leerlingen. Het PACT-project (Doornenbal et al., 2017) in Nederland laat bijvoorbeeld zien dat interprofessionele samenwerking reële kansen en mogelijkheden biedt om inclusieve speelleeromgevingen te creëren voor kinderen van 0-7 jaar. Daarbij blijkt een gedeelde pedagogische visie, in onze termen een inclusieve en positieve pedagogiek, voorwaardelijk. Het PACT-project laat ook de meerwaarde zien van de inclusiepedagoog op een school: een goed opgeleide professional die collega's in de school ondersteunt en begeleidt bij het omgaan met en inspelen op verschillen, waarbij vroegtijdig signaleren van problemen en preventief werken uitgangspunt zijn. Onderdeel hiervan is een intensieve en gelijkwaardige interprofessionele samenwerking met de ouders en leerlingen.

Interprofessionele samenwerking en positieve gezondheid

Interprofessionele samenwerking in het onderwijs kan omschreven worden als een partnerschap waarin een team van professionals, leerlingen en hun ouders in een participerende, samenwerkende en gecoördineerde aanpak werken aan gezamenlijke besluitvorming rondom vraagstukken van gezondheid, welzijn, meedoen, leren en ontwikkelen (Van Zaalen, et al 2018). Om dit partnerschap vorm en inhoud te geven heeft Machteld Huber (2016) voor de gezondheidszorg een nieuwe term geïntroduceerd, namelijk 'positieve gezondheid'. Dit begrip lijkt bruikbaar binnen een inclusieve en positieve pedagogiek.

De Wereldgezondheidsorganisatie definieerde gezondheid tot voor kort als 'een toestand van compleet welbevinden, lichamelijk, psychisch en sociaal'. Huber constateert dat dit voor veel mensen een onbereikbaar en verstikkend ideaal is, omdat er in onze samenlevingen steeds meer mensen zijn die chronisch ziek zijn of een beperking hebben. Het begrip positieve gezondheid is een dynamischer concept en

is door Huber gedefinieerd als: “*Het vermogen om je aan te passen en je eigen regie te voeren, in het licht van de sociale, fysieke en emotionele uitdagingen van het leven.*” Om deze regie te kunnen voeren, zijn bijvoorbeeld interprofessioneel samenwerken, veerkracht ontwikkelen en verantwoordelijkheid leren nemen belangrijk. Om dit als volwassene te kunnen doen moeten leerlingen al op school de ruimte en mogelijkheden krijgen om die regie te leren voeren.

Eigen regie en de stem van leerlingen en hun ouders

Om cliënten in de gezondheidszorg te helpen zelf regie te voeren, heeft Huber het begrip positieve gezondheid uitgewerkt in een gespreksmodel met behulp waarvan mensen de eigen gezondheid en

welbevinden in kaart kunnen brengen langs zes dimensies: lichaamsfuncties, mentaal welbevinden, zingeving, kwaliteit van leven, sociaal-maatschappelijk participeren en dagelijks functioneren. Dit sluit aan bij belangrijke verdragen die Nederland en Vlaanderen hebben geratificeerd, zoals de universele verklaring van de rechten van het kind uit 1989 en het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap uit 2006. Beide verdragen benadrukken het recht van kinderen en jongeren gehoord en gezien te worden. Hun opvattingen en overwegingen doen ertoe en zij behoren geraadpleegd te worden bij alle beslissingen die hun leven beïnvloeden. Voor volwassenen is het serieus nemen van kinderen en jongeren niet altijd vanzelfsprekend. De Nederlandse kinderombudsman Margrite Kalverboer zei hierover (Van Walsum, 2016): “*Volwassenen denken vaak dat ze geluisterd hebben naar kinderen, maar ze hebben alleen*

MIJN POSITIEVE GEZONDHEID

- Naar school gaan
- Jezelf kunnen zijn
- Vrije tijd hebben
- Voor jezelf zorgen
- Normaal kunnen zijn
- Beperkingen voelen
- Roken, alcohol en drugs gebruiken*

DAGELIJKS
LEVEN

- Vrienden en vriendinnen
- Erbij horen
- Pesten
- Doen wat je zelf wil*
- Meekomen met anderen*
- Op je eigen manier bijdragen*

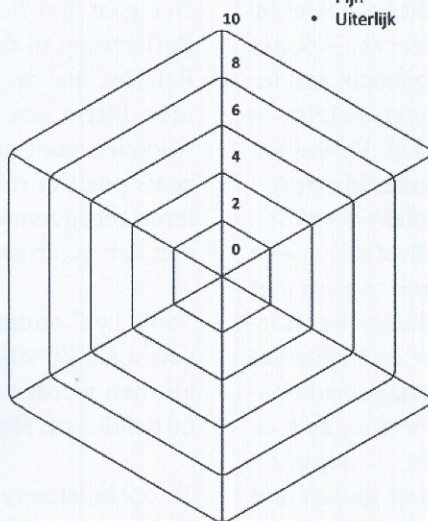
MEEDOEN

* vooral voor kinderen van 12 tot 18 jaar

MIJN LICHAAM

- Je goed voelen
- Energie hebben
- Gezond eten
- Lekker slapen
- Sporten en bewegen
- Lichamelijke klachten
- Pijn
- Uiterlijk

MIJN GEVOELENS
EN GEDACHTEN

- Omgaan met gevoelens
- Jezelf accepteren
- Je aan kunnen passen
- Positief in het leven staan*
- Je grenzen kennen*
- Omgaan met tegenslagen*

NU EN LATER

- Kijken naar de toekomst
- Cultuur en geloof
- Doelen en dromen hebben
- Keuzes maken*
- Jezelf kennen*
- Voorbeelden hebben*

LEKKER IN JE
VEL ZITTEN

- Genieten
- Gelukkig zijn
- Vrolijk zijn
- Fijne omgeving ervaren*
- Zin hebben om dingen te doen*
- Steun en begrip van anderen krijgen*

Kind.mijnpositievegezondheid.nl

Kindtool versie 1.0 – ontwikkeld door: iPH, kind&ziekenhuis, Wilhelmina Kinderziekenhuis, Gemeente Utrecht, Universiteit Utrecht, UMCG

Figuur 2. Gespreksmodel Mijn positieve gezondheid voor kinderen (Bron: Van de Putte, 2017)

gehoord wat kinderen zeiden. Wát ze zeiden, hebben ze niet werkelijk geregistreerd. Daardoor krijgen kinderen vaak niet de begeleiding die ze nodig hebben.” Het gespreksmodel ‘positieve gezondheid voor kinderen’ (zie figuur 2) biedt mogelijkheden om van kinderen zelf te horen hoe zij denken over hun gezondheid en welbevinden in de school en daarbuiten en wat daarin mogelijk stimulerend en belemmerend werkt.

Vanzelfsprekend stelt het gebruik van dit gespreksmodel eisen aan het pedagogisch denken en handelen van de leraar, zoals: een vertrouwensrelatie ontwikkelen, gebaseerd op wederzijds respect; een oprechte nieuwsgierigheid laten zien naar wat kinderen of jongeren er zelf van vinden; een uitnodigende houding; oplossingsgerichte gesprekstechnieken en het gebruik van *people first language* (Schuman, 2013). Deze ‘mensen-eerst-taal’ helpt ons te vermijden dat we de persoon gelijkstellen met de diagnose die hij of zij heeft: ‘Die autist bij mij in de klas’. Kinderen en jongeren zijn zoveel meer dan de diagnose die zij hebben gekregen. Bij een inclusieve en positieve pedagogiek hoort een respectvol communiceren over onze leerlingen (en hun ouders).

Wij hebben in de eigen onderwijspraktijk, zowel bij Heliomare als binnen Hogeschool Utrecht, ook positieve ervaringen opgedaan met het gebruik van instrumenten die vallen onder *Person Centered* of *Person Driven Planning* (Van Zaalen et al., 2018). Vooral het gebruik van *One Page Profiles* (mooi voorbeeld <https://www.youtube.com/watch?v=t0DNl8z6xPw&t=13s>), door ons vertaald als ‘Mijn Unieke Profiel’, is een laagdrempelige werkwijze om in gesprek te gaan met leerlingen, hun ouders en voor hen belangrijke anderen. De focus is opnieuw een positieve en inclusieve invalshoek vanuit drie concrete vragen, gebruikmakend van de krachtbronnen die de leerling zelf en zijn omgeving in kunnen brengen en de regie bij de leerling latend, zoals: Wat waarderen anderen in jou? Wat is voor jou belangrijk? Wat werkt voor jou en hoe kunnen we dat versterken? Wat heb jij nodig om een goed leven te hebben en hoe kunnen we jou daarbij helpen?

Het geluk van onze kinderen en jongeren

Een laatste vraag waar we bij stil willen staan is: Is het geluk van onze leerlingen beïnvloedbaar? Martin Seligman hoorde van ouders dat het geluk van hun kinderen op de eerste plaats komt. De vraag die wij willen stellen is of een meer inclusieve en positieve pedagogiek bijdraagt aan het geluk van kinderen. Kun je leren gelukkiger te zijn? Pedagoog Rinka van Zundert (2012) is daar redelijk stellig in. Zij zegt: *“Ik geloof dat mensen een enorm potentieel in zich hebben om terug te kunnen veren na tegenslag en om van het leven te kunnen genieten.”* Zij houdt een wetenschappelijk gefundeerd pleidooi voor gelukstrainingen voor leerlingen. Haar conclusie: kinderen die lekker in hun vel zitten doen het beter op school. Ruut Veenhoven (Eimers, z.d.) sluit hierbij aan: *“We denken dat pakweg veertig procent van de gerapporteerde verschillen in geluk [ook, HS] te maken heeft met aangeleerde vaardigheden.”* Dan Siegel (2018) adviseert scholen om naast aandacht voor de cognitieve basis, vooral tijd en energie te stoppen in het leren van de vaardigheden om een waardevol leven te leiden en onze ‘mentale gezondheid’ of ‘welbevinden’ te vergroten. Het gaat om *Reflection, Relationships* en *Resilience*: Reflecteren in de zin van ‘naar binnen leren kijken’. Relaties als de verbinding realiseren met anderen met daarin een belangrijke rol voor ‘empathie ontwikkelen voor anderen’. En veerkracht ontwikkelen zoals positief staan ten opzichte van uitdagingen en leren terugveren na een teleurstelling, Kortom: werken aan positieve gezondheid.

Sonja Lyubomirsky (2009) kiest een vergelijkbare invalshoek. Zij vindt dat kinderen, mensen, gelukkiger kunnen worden als zij bepaalde levensvaardigheden ontwikkelen. Het gaat dan om bijvoorbeeld te leren

1. optimisme te cultiveren,
2. in sociale relaties te investeren en die te koesteren,
3. activiteiten te doen waar je echt plezier aan beleeft,
4. vast te houden aan hetgeen je graag wilt bereiken,
5. copingstrategieën te ontwikkelen,
6. te onderzoeken wat zingeving (spiritualiteit) voor je kan betekenen en
7. goed voor je lichaam te zorgen.

Naar een inclusieve, positieve pedagogiek

Een ingewikkelde opdracht, voor ouders, leraren en andere opvoeders om dat vorm te geven. Waar het om gaat is dat we ideeën aangereikt krijgen die kunnen helpen alle leerlingen voor te bereiden op het vreedzaam samenleven in een meer diverse, meer democratische en meer inclusieve samenleving. Ideeën die passen binnen een zich ontwikkelende inclusieve en positieve pedagogiek.

Bronnen

- Banks, J.A et al. (2005). *Democracy and Diversity. Principles and Perspectives for Educating Citizens in a Global Age*. Seattle: Center for Multicultural Education, College of Education, University of Washington.
- Doornenbal, et al (2017). *Inclusie door interprofessionele samenwerking. Resultaten van de proeftuinen van PACT*. Amsterdam: Het Kinderopvangfonds.
- Eimers, D. (z.d.). Als ze maar gelukkig zijn. *J/M Ouders* <https://www.jmouders.nl/ouders/opvoedstijlen/zelfvertrouwen/als-ze-maar-gelukkig-zijn> geraadpleegd op 19-09-2018.
- Hofmeester, N. (2017). Van medisch model naar neurodiversiteit. Verkregen op -2-10-2018 via <http://www.verborgenschatten.eu/wp-content/uploads/2017/06/I-en-W-Magazine-maart-2017-Van-medisch-model-naar-neurodiversiteit.pdf>.
- Huber, M et al (2016). Heroverweeg uw opvatting van het begrip 'gezondheid'. *Nederlands Tijdschrift Geneeskunde*, 2016;160:A7720.
- Lyubomirsky, S. (2009). *De maakbaarheid van het geluk. Een wetenschappelijke benadering voor een gelukkig leven*. Amsterdam: A.W. Bruna Uitgevers.
- Savater, F. (2008). *De waarde van opvoeden. Filosofie van onderwijs en ouderschap*. Utrecht: Bijleveld.
- Schuman, H. (2013). Passend Onderwijs vanuit een internationaal perspectief. *Orthopedagogiek: Onderzoek en Praktijk*, jrg. 52, nr. 3-4, pp. 155-171.
- Siegel, D. <https://www.youtube.com/watch?v=Nu7wEr8AnHw&t=17s> , geraadpleegd op 21-09-2018.
- Stevens, G et al (2018). *HBSC 2017. Gezondheid en welzijn van jongeren in Nederland*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Van Dijk, M. (2016). 'Kinderen moeten met zichzelf leren omgaan'. Interview met Machteld Huber en Elise van de Putte. *Kinderarts en Samenleving*, juli/augustus 2016, pp. 10-13.
- Van Zaalen, et al (2018). *Handboek interprofessioneel samenwerken in zorg en welzijn*. Bussum: Uitgeverij Coutinho. pp. 214-217.
- Van Zundert, R. (2012). Onderwijs kan mentale gezondheid bevorderen. In Van Campen, C., Bergsma, A., Boelhouwer, et al (Red.) (2012). *Sturen op geluk*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, pp. 74-79.